

İNFORMATİKA

UOT 004.048

ELEKTRON SƏNƏDLƏRİN MÜƏLLİF HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ HAQQINDA

N.Ə.QULİYEV
Bakı Dövlət Universiteti
natigguliyev@yahoo.com

Bu məqalə kompüterlərdə saxlanan və kompüter şəbəkələrində elektron formada dövr edən elektron sənədlərin müdafiəsinə həsr olunur. Məlumdur ki, indiki dövrdə sənədlərin əksəriyyəti, xüsusən də əsərlərin əksəriyyəti artıq elektron formada saxlanılır və yayılır. Bu məqalədə kompüterlərdə və ya kompüter şəbəkələrində saxlanılan elektron sənədlərin müəllif hüquqlarının müasir müdafiə metodları araşdırılmışdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən təqdim olunan məqalə aktualdır.

Açar sözlər: müəllif hüququ, elektron rəqəmli imza, elektron rəqəmli imzanın sertifikatlanması sistemi, DMCA - Digital Millennium Copyright Act.

Müasir dövrdə cəmiyyətin informasiyalaşdırılması prosesi dünyada, o cümlədən də ölkəmizdə çox sürətlə gedir. Bu baxımdan cəmiyyətin həyat fəaliyyətinin bütün sahələrinə, həmçinin bəzi vacib məsələlərin həllinə informasiya texnologiyalarının geniş nüfuz etməsi baş verir. Ona görə də indi informasiya texnologiyaları insanların, kollektivlərin və bütövlükdə cəmiyyətin fəaliyyətinin bir çox sahələrinə həlledici təsir edir. Lakin bu təsirlər bəzi hallarda neqativ xarakter də daşıyır. Məsələn, müəllif hüquqlarının və mülkiyyət hüququnun pozulması təhlükəsini artırır, ilk növbədə kompüter proqram məhsullarının uyğun hüquqlarının pozulması baş verir. Bir çox hallarda proqram təminatı həm ayrı-ayrı istifadəçilər tərəfindən, həm də bütöv təşkilat tərəfindən qeyri-qanuni surətinin çıxarılması və ya nüsxələnməsi, yəni oğurluq nəticəsində əldə olunur.

Aydındır ki, məxfilik və senzura elə sahələrdir ki, burada texnoloji aspektlərlə ictimai maraqlar toqquşur. Üçüncü belə sahə müəllif hüquqlarının müdafiəsidir. Müəllif hüququ intellektual mülkiyyətin yaradıcılarına ona əmr

etmə, qərar vermə azadlığını təmin edir. Belə yaradıcı insanlar, məsələn, yazıçılar, rəssamlar, bəstəkarlar, musiqiçilər, fotoqraflar, kinorejissorlar, xoreoqraflar və s. ola bilərlər. Ümumiyyətlə isə müəllif hüququnun obyektləri elmi və ədəbiyyat əsərləri, həmçinin əsərin təyinatından, yaxşı cəhətlərindən və ifadə üsullarından asılı olmayan sənət əsərləri olmaqla aşağıdakılar hesab edilir:

- elmi əsərlər;
- ədəbiyyat əsərləri;
- dramatik və musiqili-dramatik əsərlər, ssenari əsərləri;
- xoreoqrafiya əsərləri və pantomimalar;
- mətnli və ya mətnsiz musiqili əsərləri;
- audiovizual əsərlər;
- rəssamlıq, heykəltəraşlıq, qrafiki, dizayn əsərləri, qrafiki nağıllar, cizgi film əsərləri və digər təsviri sənət əsərləri;
- dekorativ-tətbiqi sənət və səhnə dizayn əsərləri;
- arxitektura, şəhərsalma və bağ-park sənəti, həmçinin proyekt, çertyoj, təsvir və maketlər şəklində olan əsərlər;
- fotoqrafiya əsərləri və fotoqrafiyaya analoji olan qaydalarla əldə olunan əsərlər.

Müəllif hüququnun obyektlərinə ədəbiyyat əsərləri kimi qorunan kompüter (EHM) üçün proqramlar da aiddirlər. Həmçinin yuxarıda qeyd etdiyimiz müəllif hüququnun obyektlərinin əksəriyyəti də artıq elektron formada yaradılır və yayılırlar. Bu baxımdan onların da müəllif hüquqlarının qorunması artıq aktuallığa çevrilmişdir.

Müəllif hüququnun obyektləri əsər yaranan zaman meydana gəlir, onun yerinə yetirilməsi və müdafiəsi üçün qeydiyyat və ya digər istənilən formallıq tələb olunmur.

Bəzi ölkələrdə kompüterlər (EHM) üçün proqramlardan başqa müəllif hüququnun obyektlərinin qeydiyyatı nəzərdə tutulmayıb. Praktik olaraq bu onu ifadə edir ki, məhkəmə mübahisəsi baş verdikdə müəlliflər öz hüquqlarını müstəqil sübut etməli və ya təsdiqləməli olurlar.

Mövcud məhkəmə praktikasına əsaslanaraq müəllif hüququnun tanınmasını və təsdiqlənməsini iki qrupa ayırırlar. Birincisi, bu “qaralama” üsulüdür. Məhkəmədə qaralamanın istifadəsi əlverişli deyil. Bu üsul bəzən etibarsız olur və ya uzun müddətli və baha ekspertiza tələb edir, ona görə də bir qayda olaraq, bundan ən son vasitə kimi istifadə edilir.

İkincisi, bu “sübut etmə” və ya “təsdiq etmə”dir. Bu, zamana görə daha əvvəl əsərin müəllif hüququna malik olmaya etibarlı şahidlik etmədir.

Adətən müəllif hüququ haqqında informasiya dedikdə, müəllifi identifikasiya etməyə imkan verən istənilən informasiya başa düşülür. Bu informasiya əsərin xüsusiyyətini və onun daşıyıcısını nəzərə almaqla əsərə istənilən qanuni yolla yerləşdirilə bilər. Həmçinin belə informasiyalar rəqəmli formada və kodlar formasında olurlar. Həmin kodları açanda isə informasiya əlçatan olur.

Dünya praktikasında müəllif hüququ müəyyən müddətə verilir. Bu müddət adətən müəllifin yaşadığı dövrdə və vəfat etdikdən sonra isə 50 il davam edir (korporativ müəllif hüququ halında isə bu müddət 75 ilə bərabər olur). Həmin müddət sona çatdıqda isə intellektual mülkiyyət cəmiyyətin mülkiyyətinə çevrilir və hər bir kəs onu istədiyi kimi istifadə edə bilər. Məsələn, «Gutenberg» (www.promo.net/pg) proyektı İnternet şəbəkəsində artıq çoxdan ictimai mülkiyyətə çevrilmiş minlərlə əsər (məsələn, Şekspirin, Dikkensin işlərini) yerləşdirmişdir. 1998-ci ildə Hollivudun xahişi ilə ABŞ Konqresi müəllif hüququnun müddətini daha 20 il də uzatmağa icazə vermişdir.

Dünyada elektron sənədlərin müəllif hüququnun müdafiəsi haqqında məsələ, əsasən qeyri-qanuni yolla musiqi yayan Napster xidmətində qısa zamanda 50 milyon istifadəçinin meydana gəlməsilə birinci plana çıxmışdır. Baxmayaraq ki, Napster sistemində heç bir səs yazmaların surətləri köçürülməmişdir, lakin məhkəmə tərəfindən onun mərkəzi verilənlər bazasında olan informasiyada müəyyən istifadəçilərin səs yazmalarının saxlanılmasına görə iddia qaldırılmışdır. Beləliklə, sistem, istifadəçiləri müəllif hüququ haqqında qanunu pozan cinayət hərəkətləri yerinə yetirməyə təhrik etmişdir. Ümumiyyətlə, heç kim şikayətlənmir ki, müəllif hüququ haqqında ideya pisdir (hərçənd bəzilərinin xoşuna gəlmir ki, kompaniya bu planda daha çox üstünlüyə malik olur, nəinki sadə vətəndaşlar), lakin musiqi yazılarının yayılması texnologiyasının növbəti nəsli artıq etik xarakterli məsələləri qaldırır.

Məsələn, üzvləri tam qanuni fayl (artıq ictimai mülkiyyətə çevrilmiş musiqi yazıları, ev videoyazıları, dini traktatlar (məscidin, kilsənin kommersiya sirri təşkil etməyən)) mübadiləsi ilə məşğul olan eyni rəngli şəbəkəyə baxaq. Mümkündür ki, buradakı faylların hansısa kiçik bir hissəsi müəllif hüquqları haqqında qanunla müdafiə olunur. Tutaq ki, proyektin bütün iştirakçıları şəbəkəyə daimi qoşulma rejimində olsunlar (ADSL və ya kabel İnternetdən istifadə etməklə). Hər bir maşının, kompüterin sərt diskində öz yaddaşında olanların siyahısı saxlanılır, həmçinin şəbəkənin bütün kompüterlərinin siyahısı yerləşir. Burada hər hansı bir faylı axtaranda istənilən seçilmiş maşına, kompüterə müraciət etmək olur və ondan mövcud materialların siyahısını sorğulamaq olur. Əgər bu zaman sizə lazım olan informasiya tapılmasa, onda siyahıdakı bütün qalan kompüterlərə, maşınlarla, həmçinin digər kompüterlərdə saxlanan siyahılardakı kompüterlərə, maşınlarla sorğu göndərməyə cəhd etmək olar. Burada kompüterlər bəzi müstəsna materialların axtarış məsələsini çox sadələşdirir. Lazım olan faylı tapmaqla istifadəçi sadəcə özü üçün onun surətini əldə edir.

Əgər tapılan iş müəllif hüquqları haqqında qanunla müdafiə olunursa, onda istifadəçi özü bunu arzulamadan bu qanunun pozucusuna çevrilir (burada təbii ki, işin hansı ölkədə baş verməsi və uyğun olaraq hər bir konkret hala hansı qanunların tətbiq olunmasının lazım gəlməsi rol oynayır). Burada bəzi paradoksal hallar yaranır. Bu halda informasiyanın tədarükçüsü günahkardır mı? Əgər İnternetdə pulla satılan yazıya görə qanuni pul ödənilmiş və tam legal şəkildə İnternetdən yüklənmiş yazıları kənar şəxslərin də giriş imkanları olan

şərt daxilində özünün bərk diskinə yazmaq, saxlamaq cinayət sayılırmı? Əgər heç vaxt qaydalara riayət etməyən oğru sizin elektron saxlanma yerinizə noutbuk və skaneri ilə icazəsiz daxil olursa və müəllif hüquqları haqqında qanunla qorunan kitabdan surətini əldə edir və öz yerinə qayıdırsa, belə çıxır ki, bu cinayətdə siz günahkarsınız, sanki siz başqalarının müəllif hüquqlarını qorumalısınız? Bu tipli məsələləri həll etmək üçün müəllif hüquqlarının qanunu müdafiəsi məsələsini həll etmək lazımdır.

Beynəlxalq aləmdə müəllif hüquqları ilə bağlı olan daha bir problem də vardır. Hollivudla kompüter sənayesi istehsalçıları arasında qızgın mübarizə gedir. Hollivud intellektual mülkiyyətin müdafiəsini gücləndirməyi tələb edir, kompüter istehsalçıları isə deyirlər ki, onlar Hollivud dəyərlərini qorumağa borclu deyillər. 1998-ci ilin oktyabrında ABŞ Konqresi *Rəqəmli texnologiyalarda müəllif hüquqları haqqında akt* (DMCA – Digital Millenium Copyright Act) qəbul etmişdir. Bu akta görə müəllif hüquqları haqqında qanunla qorunan işlərdə istifadə olunan müdafiə mexanizmini sındırmaq, həmçinin müdafiə mexanizmini sındırmanın başqa texnologiyaları haqqında məlumatın verilməsi də cinayət hesab olunur. Analoji qanunvericilik aktı Avropa İttifaqında da qəbul olunmuşdur. Bir tərəfdən, ümumiyyətlə, fikirləşməyi unudublar ki, Uzaq Şərqdən olan piratlar üçün belə aktlar qanun və ya göstəriş sayılırlar, digər tərəfdən isə bir çoxları isə hesab edirlər ki, yeni qanun müəllif hüquqlarının sahiblərinin maraqları ilə ictimai maraqlar arasındakı balansını pozur.

Son dövrlər şəbəkələrdə saxlanan elektron sənədlərin qorunması və onlardan qanuni istifadəni təmin edən qaydaların pozulması ilə bağlı müxtəlif konfliktlər yaranır. Şəbəkələrdə saxlanan elektron sənədlərin qorunmasına aid belə bir misalə baxaq. 2000-ci ilin sentyabrında audioyazıların satışının etibarlı onlayn sisteminin yaradılmasını təşkil edən musiqi sənayesi ilə bağlı olan konsorsium, sistemi sındırmağı yoxlamaq istəyən bütün arzulayanları dəvət edərək konkurs təşkil etmişdir (bu doğrudan da istənilən yeni müdafiə sistemi yaratmağa lazım olan çox vacib mərhələ idi). Bu zaman Prinstdan olan informasiya təhlükəsizliyi sahəsində ixtisaslaşan professor Edvard Feltenin (Edward Felten) rəhbərliyi altında müxtəlif universitetlərdən olan alimlər qrupu çağırışı qəbul edərək həmin sistemi sındırmağı bacarmışlar. Sonra isə bu araşdırmaların gedişi haqqında məqalə yazaraq informasiya təhlükəsizliyi problemlərinə həsr olunmuş USENIX konfransına göndərmişlər. Məqaləyə baxılmış və uyğun səviyyədə qəbul olunmuşdur. Lakin konfransa az qalmış Felten sənəddə Assosiasiyası tərəfindən xəbərdarlıq almışdır ki, əgər müəllif bu məqaləni çap edərsə, həmin təşkilat müəllifləri DMCA aktını pozduqlarına görə məhkəməyə verəcəkdir.

Bu zaman alimlər heç nə edə bilməyərək çarəsizlikdən informasiya təhlükəsizliyinə aid olan elmi məqalənin nəşrinin leqal sayılmasını dəqiqləşdirmək istəyilə federal məhkəmə orqanına sorğu göndərmək istəmişlər. Sənəddə sənayesinin nümayəndələri bu hadisələrin sonrakı inkişafı heç də onların xeyrinə olmayacaqlarından ehtiyat edərək Feltenə olan iradlarını geri götürmüşlər

və bununla da bu insident bitmişdir. Əlbəttə, səsyazma sənayesinin narazılığının səbəbi onların təklif etdikləri sistemin zəif olması idi. Nəticədə belə alınmışdır ki, əvvəlcə insanları dəvət etmişlər ki, sistemi sındırmağa cəhd etsinlər, bu zaman isə bəzilərinə bu sistemi sındırmaq həqiqətən alındığından onları məhkəməyə vermək istəmişlər. Bundan sonra bütün konfliktlər həll edilmiş və məqalə çap olunmuşdur. Aydındır ki, belə mübahisəli məsələlər gələcəkdə daha çox olacaqdır.

Müzakirə olunan mövzu ilə bir çox ölkələrin məhkəmə qərarlarının nəticəsindən ibarət olan *qanuni istifadə doktrinası* sıx bağlıdır. Bu doktrina ondan ibarətdir ki, müəllif hüquqları haqqında qanunla qorunan məhsulların alıcıları bu məhsulların surətlərinin çıxarılması üçün çox məhdud hüquqa malikdirlər. Hətta onun hissələrinin elmi məqsədlər üçün istifadəsi (məsələn, məktəblərdə və kolleclərdə tədris materialları kimi), həmçinin əgər ilk əsas daşıyıcı ilə bağlı nə isə baş verərsə, onda onun ehtiyat arxiv surətlərinin yaradılması üçün də çox məhdud hüquqa malikdir. Elektron əmtəənin istifadəsinin qanuni olmasını necə yoxlamalı? Bunun göstəriciləri aşağıdakılardır:

- 1) kommersiyalı istifadə;
- 2) surəti çıxarılmış verilənlərin faiz miqdarı;
- 3) satış həcminə surətlərin təsiri.

Bu tipli sənədlərin istifadəsində ehtiyatlı olmaq lazımdır. Çünki DMCA və Avropa İttifaqının qəbul etdiyi analoji qanunlar elektron sənədlərin kopyalamadan (surətini çıxartmadan) müdafiə sistemini sındırmağı qadağan edir. Belə qanunlar eyni zamanda leqal könüllü istifadəni də qadağan edir. Mahiyyətə DMCA istifadəçilərdən əmtəəni əldə etdikləri satıcıları aktiv dəstəkləməyin tarixi hüququnu əlindən alır. Bu ideyanın da müvəffəqiyyətsizliyi qaçılmazdır.

Daha bir məsələ müəllif hüququnun sahibi ilə istifadəçilər arasında balansın yerini dəyişmə səviyyəsində qarşısını almaqdır. Bu etibarlı hesablama platforması Alyansıdır (TCPA – Trusted Computing Platform Alliance). Bu proyekt İntel və Microsoft şirkətlərinin birgə səylə hazırlanır. Burada ideya ondan ibarətdir ki, prosessor və əməliyyat sistemi istifadəçinin hərəkətlərinə diqqətlə nəzarət edir və arzuolunmaz hərəkətləri yerinə yetirməyi (məsələn, icazəsiz, qeyri-qanuni yolla surəti çıxarılmış səsyazmaların ifa olunmasını) qadağan edir. Belə sistem, hətta müəllif hüququna malik olanlara istifadəçilərin fərdi kompüterlərini lazım olanda müəyyən qaydaları dəyişdirməklə uzaqdan manipulyasiya etməyə imkan verir. Şübhəsiz ki, bu məsələdə ictimai rezonans çox böyük olacaq. Təbii ki, bu çox yaxşıdır ona görə ki, nəhayət uyğun sənaye sahəsi də informasiyanın qorunması probleminə diqqət ayırmış, lakin təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, əksəriyyət səylər viruslarla, informasiya oğruları ilə, dələduzlarla və əksəriyyət kompüter istifadəçilərini maraqlandıran digər problemlərlə mübarizəyə deyil, müəllif hüququ haqqında qanunların gücləndirilməsinə yönəlmişdir.

Qısa desək qanunların müəllifləri və hüquqşünaslar indi uzun illər ərzində müəllif hüququnun sahibləri və istifadəçilər arasında qarşılıqlı münasibəti

nizamlamağa cəhd etməlidirlər. Kiberfəza sosial şəbəkədən heç nə ilə fərqlənmir, hər ikisində daimi müxtəlif qrupların maraqları toqquşur ki, bu da qızgın mübarizəyə və məhkəmə çəkişmələrinə səbəb olur. Bunun da nəticəsi gec və ya tez hansısa kompromisin tapılmasına gətirir.

İndiki zamanda müəllif hüququnun müdafiəsini təmin etmək üçün ən yaxşı metodlardan biri elektron rəqəmli imzadır (bundan sonra – ERİ). Qeyd etmək lazımdır ki, elektron imza təkə müəllif hüququnun müdafiəsini təmin etmir, həm də elektron sənədlərin tamlığını, bütövlüyünü təmin edir. Ona görə də son zamanlar ERİ elektron sənədlərin əsas rekvizitləri sayılır.

Bununla bağlı beynəlxalq şəbəkə olan İnternetdə müəllif hüququnun obyektlərinin müdafiəsinə istiqamətlənmiş və «Itismine!» (It is mine) adlanan daha bir yeni internet-servis də vardır. O, sonralar müəyyən məhsulun sahibi olduğunu təsdiq etməyə imkan verən özünəməxsus notarius kimi çıxış edir.

Bu sistemin xidmətindən istifadə etmək üçün həmin sistemdə qeydiyyatda düşmək vacib deyil. Bu servis sadə funksionallığı ilə fərqlənir və bütün mümkün olan fayl formatlarını dəstəkləyir. Bu servis vasitəsilə sənədə müəlliflik ştamplı daxil etmək üçün onun öz saytından (itismine.ru) sənədli və ya fotoşəkili fayl yükləmək lazımdır. Bundan sonra onu çap etmək və ya nəşr etmək olur. Məhsulun, sənədin sahibinin kim olmasını isə istifadəçinin özü göstərir.

ERİ adi əlyazma imza kimi hüquqi gücə malikdir. Ona görə də onu öz sənədinizə daxil etməklə, sənəd üzərində öz sahiblik hüququnuzu yüz faizlik əminliklə, hətta məhkəmə mübahisələri vaxtı da təmin edə bilərsiniz.

«Itismine!» imzası və ümumiyyətlə, ERİ dövlət sertifikatı ilə dəstəklənir. Bu servisdə istifadəçilər oradakı tarif planından daha çox uyğun gələn variantlardan birini istifadə edə bilər. Həmin saytda pulsuz imza imkanı da təklif olunur, lakin onu gün ərzində müəyyən həcmə malik olan yalnız bir sənədə daxil etmək olur. Əgər daha çox sənədi və faylı imzalamaq lazım olduqda, onda oradan pullu paket əldə etmək olur. Bu da istifadəçilərin imkanlarını kifayət qədər genişləndirir.

İxtisaslaşdırılmış elektron imzanın tanınması, təsdiq edilməsi

ERİ vasitəsi dedikdə açarlar cütünün (açıq və qapalı açarların) yaradılması (bax: [3]) və onların ERİ-nin şifrələməsində və deşifrələməsində avtomatlaşmış tətbiqləri üçün nəzərdə tutulan proqram və ya aparat təminatı başa düşülür. Çünki ERİ vasitələrinin əsaslandığı alqoritmdən sənəd mübadiləsinin etibarlılığı və dayanıqlığı asılıdır, həmçinin ERİ vasitələrinə xüsusi tələblər qoyulur. ERİ vasitələrinin hazırlanması fəaliyyəti lisenziyalı fəaliyyət formasına aiddir. Həmçinin hazır ERİ vasitələrinin istifadəsi də məhdudlaşdırılmışdır. Dövlət və kommertiya təşkilatlarında yalnız səlahiyyətli dövlət orqanlarının lisenziya verdiyi ERİ vasitələrinin istifadəsinə icazə verilir.

Məqalənin bu hissəsində biz ERİ-yə sertifikat verən orqana etibar etmək məsələsinə baxaq. Məsələn, əgər bir nazirliyin çərçivəsində özünün sertifikatlaşdırma mərkəzi varsa, onda hər şeydən əvvəl, nazirin bu mərkəzin imzaladığı sertifikatlara etibar etməyə icazə verən uyğun əmri olmalıdır. Eyni şeyi

digər nazirliklər haqqında da söyləmək olar. Əgər müəssisəyə, təşkilata, dövlət və ya qeyri-dövlət strukturlarına aid olan müxtəlif bölmələr arasında müqavilə münasibətləri yaranarsa, onda nə etmək lazımdır? Bu halda strukturu təşkil edən hansısa başqa sertifikatlama orqanına müraciət etmək lazımdır.

Sertifikatlama sisteminin iki struktur modeli vardır. Birinci model mərkəzləşmiş model adlanır. O iyerarxik xarakterə malikdir və xidməti sənəd mübadiləsinin tələbatlarına uyğun gəlir. İkinci model isə desentralizasiya (mərkəzi orqanların bəzi vəzifələrinin yerli orqanlara verilməsi) olunmuş model adlanır. O şəbəkə xarakterinə malikdir və mülki elektron sənəd mübadiləsində istifadə oluna bilər.

Mərkəzləşmiş sertifikatlaşma modeli iyerarxik modeldir. Onun əsasında bir səlahiyyətli sertifikatlama mərkəzi dayanır. Belə orqan *sertifikatlamamanın mənbə mərkəzi* adlanır. Əgər mənbə mərkəzi sırf texniki olaraq sertifikatların verilməsi və yoxlanılması üçün hüquqi və fiziki şəxslərdən daxil olan bütün sorğuları təmin edə bilmirsə, onda o, *etibarlı, inanılmış sertifikatlama mərkəzi* adlanan digər əlavə orqanları da sertifikatlaşdırma bilər.

Etibarlı mərkəzlər də həmçinin başqalarının açıq açarlarını özünün gizlin açarı ilə təsdiq edə bilər, lakin bu zaman onların açıq açarlarının da təsdiq ehtiyacı olur. Onları yuxarı səviyyəli sertifikatlama mərkəzi özünün gizlin açarı ilə təsdiq edir.

Beləliklə, haradansa naməlum partnyorun açıq açarını almış, əldə etmiş elektron sənəd mübadiləsinin iştirakçısı aşağıdakıları edə bilər:

a) sertifikatlama mərkəzinin elektron imzası ilə təsdiq edilmiş sertifikatın varlığını, mövcudluğunu müəyyən etməlidir;

b) sertifikatlama mərkəzinin imzasının həqiqiliyini yuxarı sertifikatlaşma mərkəzində yoxlaya bilər;

c) əgər yuxarıda dayanan mərkəz də həmçinin mənbə mərkəzi deyilsə, etibarlı mərkəz isə, onda onun da imzasını yuxarıda dayanan mərkəzdə yoxlamaq olar və beləliklə, bu o zamana qədər davam edir ki, yoxlama mənbə sertifikatlaşma mərkəzinə çatdırılır.

Qeyd. İndiki zamanda dünyada elektron imzanı sertifikatlama orqanlarının strukturlarının yenidən təşəkkül tapması ilə bağlı olaraq, çoxsaylı özfəaliyyət, səlahiyyətsiz və bəlkə də saxta «sertifikatlama mərkəzləri» vardır. Belə mərkəzlərə fikirləşmədən, çox tələsik etibar etmək olmaz. Bu problemin qarşısını almaq üçün öz proqram vasitənizi elə tənzimləyə bilərsiniz ki, o, belə orqanların təsdiq etdiyi sertifikatların və ona səlahiyyətli orqanların verdiyi sertifikatların yarasızlığı haqqında xəbərdarlıq etməyə başlasın.

Mənbə sertifikatlama mərkəzinə qədər etibarlığını tədqiq etmək, yoxlamaq mümkün olmayan sertifikatlarla rastlaşdıqda, onlara qəti etibar etmək olmaz.

Dövlətdə ERI-nin sertifikatlama sisteminin strukturu «Elektron imza haqqında qanun»la tənzimlənir. Əgər belə qanun yoxdursa, onda qanuni aktlara və ya tərəflərin qarşılıqlı müqavilələrinə (axırncı halda onlar yalnız o halda hüquqi əhəmiyyətə malik olacaqlar ki, əgər ikitərəfli müqavilələrdə birbaşa əks

etdirilərlərsə) əsaslanan başqa sertifikatlama sisteminin modelləri işləyə bilər. Belə ki, məsələn, etibarlı sertifikatlama mərkəzlərinin mərkəzləşmiş strukturu (və ya əgər qanun icazə verirsə, onlarla paralel olanlar da) olmasa, onda *sertifikatlaşmanın şəbəkə modeli* işləyə bilər. Belə modellər müəssisə və ya məsələn, kartel (müqavilə, saziş) mənsubiyyəti, aidiyyəti üzrə hüquqi və fiziki şəxsləri əhatə edir.

İxtisaslaşmış sertifikat elektron sənədi imzalayan an etibarlıdır (elektron sənədin imzalanması anı haqqında etibarlı informasiya olduğu halda) və ya əgər elektron sənədin imzalandığı an müəyyən olunmayıbsa, göstərilən sertifikatın həqiqiliyinin yoxlandığı gün etibarlıdır.

Əgər həmin imza ixtisaslaşmışdırsa və imza etmək anı haqqında etibarlı informasiya varsa, belə sənəd məhkəmədə yazılı dəlil və ya sübut kimi istifadə oluna bilər. Yazılı dəlil və ya sübut rəqəmli, qrafiki yazı formasında, həmçinin faks, elektron və ya digər rabitə vasitələri ilə əldə olunan sənədlər və materiallardır.

«Itismine!» xidməti də elektron sənədlərə elektron imzanı təqdim edir. Bu imzalar kompleks formada yaradılır, hansı ki, sertifikatlanmış proqram təminatı və dəqiq vaxtın müstəqil mənbəyi də daxil olur.

Müəllif hüququ haqqında informasiya

Elektron sənədin müəllif hüququ haqqında informasiya dedikdə, əsəri, müəllifi və ya digər hüquqa malik olanı identifikasiya edən istənilən informasiya, həmçinin belə informasiyanın yerləşdiyi istənilən rəqəmlər və kodlar başa düşülür.

Beləliklə, müəllif hüququna etibarlı şahidlik müəllif haqqında, həmçinin dövlətin nəzərində dəqiq təsdiqlənmiş müddəti özündə saxlayan və əsərin özü ilə ciddi assosiasiya olunmuş fiziki və ya rəqəmli informasiya daşıyıcısı olacaq.

Obyektin mövcudluq vaxtını və müddətinin etibarlılığını təsdiq edən bir neçə üsulu var: notarial orqanın təsdiqi, poçt göndərmələrində hökumətin poçt möhürü və qeydiyyatda olan kütləvi informasiya vasitələrində nəşr. Bütün bu üsulların öz müsbət cəhətləri vardır, lakin onların əsas çatışmazlıqları oxşardır. Belə ki, bir qayda olaraq bu proses baha başa gəlir və o qədər də rahat deyil. Bu çatışmazlığı aradan qaldıran, ERİ-nin tətbiqinə əsaslanan kifayət qədər etibarlı xidməti üsulu yaratmaq olur.

Xülasə

İnformasiya texnologiyalarının geniş miqyaslı inkişafı və İnternet şəbəkəsində müəllif hüququnun obyektlərinin aktiv istifadəsi qanunverici və qanunu tətbiq edən orqanlar qarşısında yeni məsələlər qaldırır. Dünya praktikası müəllif hüququnun müdafiəsinin effektiv mexanizmlərinin yaradılması və yaradıcı insanlarla cəmiyyətin maraqlarının balansının gözlənilməsi yollarını araşdırır. Bu gün aktual məsələlərdən biri də rəqəmli mühitdə musiqili və audiovizual əsərlərin istifadəsi məsələsi, İnternet şəbəkəsində elektron kitabxanaların yaradılması və istifadəsi, müəllif hüququnun obyektlərinin müdafiəsi və onların qeyri-qanuni istifadəsinə cavabdehlik məsələləridir. Elektron sənədlərlə

bağlı bütün hallarda ixtisaslaşdırılmış ERİ vasitələrinin tətbiqi elektron sənədlərin müəllif hüquqlarının müdafiəsini təmin etmək üçün kifayətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Акулов О.А., Медведев Н.В. Информатика. М.: Омега-Л, 2007, 552 с.
2. Симонович С.В. Информатика для юристов и экономистов. СПб, Питер, 2001, 688 с.
3. Quliyev N.Ə. Elektron imza, elektron kommersiya (informatika). Dərs vəsaiti. Bakı, 2008, 344 s.
4. Таненбаум Э. Компьютерные сети. 4-е издание. СПб, Питер, 2009, 992 с.
5. <http://www.copyright.ru>
6. <http://www.avtors-pravo.narod.ru>
7. <http://www.copytrust.ru>

О ЗАЩИТЕ АВТОРСКИХ ПРАВ ЭЛЕКТРОННЫХ ДОКУМЕНТОВ

Н.А.ГУЛИЕВ

РЕЗЮМЕ

Эта статья посвящена защите электронных документов, которые хранятся на компьютерах и циркулируют в компьютерных сетях в электронной форме. Известно, что в настоящее время большинство документов, особенно большинство произведений уже хранятся и распространяются в электронной форме. В этой статье исследованы современные методы защиты авторских прав электронных документов хранящихся в компьютерах или компьютерных сетях. С этой точки зрения эта статья актуальна.

Ключевые слова: авторские права, электронная цифровая подпись, системы сертификации электронной цифровой подписи, DMCA- Digital Millennium Copyright Act.

ABOUT THE PROTECTION OF COPYRIGHTS OF E-DOCUMENTS

N.A.GULIYEV

SUMMARY

This article is devoted to the protection of electronic documents stored on computers and computer networks which circulate electronically. It is known that, presently, most of the documents, especially the majority of the pieces, are already stored and distributed in an electronic form. The article investigates the modern methods of copyright protection of electronic documents, stored in computers or computer networks. From this point of view, this article may be considered relevant.

Key words: Copyrights, electronic signature, certification of digital signature, DMCA-Digital Millennium Copyright Act.

Redaksiyaya daxil oldu: 10.11.2014-cü il
Çapa imzalandı: 13.02.2015-ci il